

НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ МОГА, ИСКАМ И ТРЯБВА В ПУБЛИЧНАТА РЕЧ НА ПОЛИТИЦИТЕ¹

Петя Осенова, Надя Терзийска
(София, България)

В статията се разглеждат употребите на три модални глагола в сегашно време: *мога*, *искам* и *трябва* в два регистъра на публичната политическа реч: интервю и парламентарна реч. Поведението на глаголите е проследено в два аспекта: честота на появата на сегашните словоформи на глаголите в двата регистъра и съчетаемост на глаголните словоформи с глаголи в десния контекст.

1. Увод

Езикът е основното средство за общуване и основното „оръжие“, с което си служат всички публично говорещи хора. Част от публично говорещите хора са представители от сферата на политиката и на журналистиката – лица, които всеки ден виждаме и чуваме в печатните и електронните медии. Откакто съществуват, медиите са медиатор между политиката и обществото, въздействайки пряко върху общественото мнение и нагласи.

Ето защо средствата, които използват публично говорещите хора в своята реч, са обект на засилен интерес в различни политологически и журналистически изследвания. Например в (Кръстева 2010) се предлага един политологически поглед върху образа на българския политик от историческа и от съвременна гледна точка. В (Цакова 2010) се отделя внимание на лобирването като комплекс от дейности и на различните видове лобизъм с цел психологически контрол, пропаганда, рушене и създаване на образи. В (Кирова 2008)

¹ Изследването, представено в статията, е направено с подкрепата на проекта към МОМН „Център за изследване на журналистическата и политическата реч” – ТК_09_0668/2009.

се описва политическият език и техниките на въздействие, използвани от политиците в условията на предизборна надпревара, както и влиянието на медиите за формирането на общественото мнение.

Средствата, използвани от публично говорещите хора, са анализирани и в редица лингвистични изследвания. В (Ликоманова 2008) се разглежда хиперболизацията, интертекстуалността и някои, различни от споменатите, тенденции и феномени от стилистична гледна точка. (Карапеткова 2008) изследва интернет версиите на печатни издания на стилово и езиково равнище, като съпоставя италианските и българските заглавия. В (Михайлова и Миланов 2008) се представя студентската инициатива за изследване на политическата и журналистическата реч. Обобщават се резултатите от направените наблюдения и се анализират лингвистичните и екстралингвистичните фактори, които влияят върху езика на тези две групи публично говорещи хора.

Нашата конкретна задача е да направим лингвистично изследване на някои лексикални средства за изразяване на модалност, чрез които се изгражда обобщен образ на говорещия политик в парламента и по време на интервю. Ще ограничим изследването си в разглеждането на сегашните форми на модалните глаголи – *мога*, *трябва* и *искам*.

Модалността в българския език е разглеждана от редица автори (Пенчев 1998, Герджиков 1982), но нека приемем дефиницията в (Ницолова 2008:317): „Модалността е вид отношение на субекта към съдържанието на изказването, т.е. модалността може да бъде осветлена в рамките на тристранното отношение – *субект – значение на изказването – действителност*”. В тази тристранна връзка субектът е политикът, а изказването е неговата езикова реакция в парламента или по време на интервю. Интересно е да се видят проявите на отношението на политика към действителността, т.е. кое за него е необходимо, кое – желано, а кое – възможно в споменатия дискурс.

2. Данни и метод на изследване

За изследването са използвани извадки от два основни електронни корпуса – един специализиран корпус от реч на политици с два подкорпуса (Парламентарна реч и Интервюта) и един Общ

корпус. Целта е да се направи сравнение между парламентарна реч и интервюта, но на фона на по-общ медиен корпус, за да се видят особеностите и на специализирания корпус като цяло. В изследването ни бяха използвани следните части от горепосочените корпуси:

- Парламентарна реч (над 2 млн. думи)
- Интервюта (около 500 000 думи)
- Общ корпус (Български референтен корпус²) (около 70 млн. думи)

Корпусът от парламентарна реч съдържа снети записи от заседанията по парламентарен контрол в периода 2006–2010 г.

Корпусът от интервюта съдържа 20 интервюта в периода януари – април 2010 г. Интервютата са взети от водещи електронни медии като bTV, БНТ, Нова TV и Дарик радио. Предаванията, в които са взели участие наблюдаваните политици, са с публицистичен характер – „На четири очи” с Цветанка Ризова, „Панорама” с Бойко Василев, „Денят започва”, „Седмицата” по Дарик радио и „Тази сутрин”.

Българският референтен корпус включва няколко подкорпуса със синтактична и морфологична анотация, както и чисти текстове. За наблюдението сме използвали неанотирани лингвистично текстове, но обработени в XML формат и разделени на параграфи. В жанрово отношение корпусът включва медийни текстове (вестници), българска и преводна литература, административни документи и др., но за нашия експеримент използвахме само медийни документи.

Двата корпуса – Специализиран и Референтен, са достъпни онлайн:

- *Специализираният корпус за политическа и журналистическа реч:* <http://political.webclark.org>
- *Общ корпус (Български референтен корпус:* www.webclark.org)

В изследването се прилагат два подхода: 1. Сравняване на фреквентността на употреба на модалните глаголи в трите подкорпуса и 2. Сравняване на контекстите на употреба на модалните глаголи в трите подкорпуса.

² По-нататък в текста ще го наричаме за краткост *Общ корпус*.

Изследването е осъществено с помощта на CLaRK системата (<http://www.bultreebank.org/clark/index.html>) и нейното уебприложение (www.webclark.org).

От една страна, е направена статистика на употребите на модалните глаголи в различните корпуси. Тази статистика не е само брой появявания на словоформата на модалния глагол. Отчетено е отношението на всяка конкретна словоформа към общия брой думи в съответния подкорпус.

От друга страна, е изследван т.нар. *конкорданс* на словоформите в корпусите. Конкордансът представя дадена дума или израз спрямо техния десен и ляв контекст. По този начин може лесно и удобно да се наблюдава съчетаемостта на модалния глагол в пре- и постпозиция, както и да се открият най-честите типове контексти, в които той се използва.

Както беше посочено и по-горе, в настоящото изследване ще бъдат анализирани формите на модалните глаголи *мога*³ и *искам* за трите лица в единствено и множествено число в сегашно време, докато глаголят *трябва* ще бъде представен в неговата безлична форма за сегашно време.

3. Статистически анализ

Статистиката е представена в Таблица 1 за удобство. В най-лявата колона са посочени словоформите на модалните глаголи. След това са дадени: броят появи за дадената словоформа в съответния корпус и вероятността в проценти. Стойността на вероятността е получена, като се раздели броят появи на словоформата на общия брой думи в корпуса. Така например, *трябва* се среща 808 пъти в интервютата от общо 2382 срещания на формите на всички модални глаголи. Ако разделим 808 на общия брой думи в корпуса – 432 068, ще се получи вероятност – 0.1870 %. По този начин ‘се нормализира’ разликата в големината на данните и това позволява обективното сравнение между думите.

³ В изследването словоформата ‘може’ запазва многозначността си между модалната употреба за способност и за възможност.

Таблица 1

	ИНТЕРВЮ	ВЕРЯТНОСТ %	ПАРЛАМЕНТ	ВЕРЯТНОСТ %	ОБЩ	ВЕРЯТНОСТ %
Трябна	808	0.1870	2287	0.1008	132428	0.1892
Може	680	0.1574	1986	0.0875	152472	0.2178
Искан	245	0.0567	1049	0.0462	13176	0.0188
Могат	168	0.0389	675	0.0297	49222	0.0703
Могат	158	0.0366	436	0.0192	18332	0.0262
Можем	110	0.0255	374	0.0165	13384	0.0191
Искан	54	0.0125	160	0.0071	19365	0.0277
Искат	51	0.0118	95	0.0042	11856	0.0169
Искане	50	0.0116	157	0.0069	4868	0.0070
Искат	25	0.0058	157	0.0069	3377	0.0048
Може	19	0.0044	191	0.0084	5396	0.0077
Може	9	0.0021	10	0.0004	7301	0.0104
Искан	4	0.0009	5	0.0002	4696	0.0067
общо	2382	432068	7582	2269144	435873	7000000

Таблица 2

--	--

Най-често срещаната форма в Интервютата и в Парламента е *трябва* (т.е. необходимост), докато в Общия корпус е *може* (т.е. възможност). Най-малко срещаната словоформа в Интервютата и в Парламента е *искаш*, докато в Общия корпус – *искате*. Така най-честите модалности в Специализирания и Общия корпус се различават, докато най-редките модалности и в двата корпуса съвпадат.

Трябва се появява с най-голяма вероятност в Общия корпус (0.1892 %), а с най-малка вероятност в Парламента (0.1008 %). Интервютата (0.1870 %) се доближават като резултат до тези от Общия корпус.

От формите на глагола *мога* с най-голяма честота на срещане е многозначната модална форма *може*. *Може* е с най-голям процент на вероятност за поява в Общия корпус (0.2178 %) и с най-малък процент в Парламента (0.0875 %). Интервютата са със средна стойност на показателите в сравнение с Парламента и Общия корпус.

Статистиката на формите за 1л. ед.ч. *мога* и 1л. мн.ч. *можем* са предпочитани в Интервютата. Най-ниска е употребата на тези форми в Парламента. Резултатите от Общия корпус са близки по стойност с тези от Парламента.

Формата за 2 л. мн.ч. *можете* е най-вероятна в Парламента – 0.0084%. Близки са стойностите в Общия корпус – 0.0077. Най-ниска вероятност има формата в Интервютата – 0.0044.

Могат се среща най-често в Общия корпус – 0.0703, след това в Интервютата – 0.0389 и накрая – в Парламента – 0.0297.

Искам е с най-висок процент на вероятност за употреба в Интервютата – 0,0567%, а с най-нисък е в Общия корпус – 0.0188%. Резултатите, получени за Парламента, се доближават до тези на Интервютата – 0.0462%. При формата за 1 л. мн. ч. *искаме* най-честа е отново употребата в Интервютата – 0.0116, а процентите, получени за общия корпус и за Парламента, са почти равни – 0.0070% и 0.0069%.

Формата за 2 л., ед. ч. *искаш* е най-честа в Общия корпус – 0.0067, докато в Интервютата (0.0009) и особено в Парламента (0.0002) не се радва на популярност. За разлика от нея, формата за 2 л., мн.ч. *искате* е по-честа в Парламента (0.0069), после в Интервютата – 0.0058, и накрая – в Общия корпус (0.0048).

Формите за 3 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. най-често се срещат в Общия корпус и най-малко в Парламента. За *иска* вероятността за поява в Общия корпус е 0,0277%, а в Парламента – 0,0071%. Интервютата (0,0125%) са по-близки по стойност с показателите на Парламента. *Искат* се употребява в Общия корпус (0,0169%), а в Парламента – 0,0042%. Интересното тук е, че формата за 3л. мн.ч., за разлика от формата за ед.ч., в Интервютата има стойност на резултатите по-близки до тези, получени за Общия корпус.

В обобщение може да се каже следното: в Интервютата се реализират всички модалности в сравнение с останалите регистри: *Мога! Можем! Искам! Трябва! Може!* Предпочитат се първоличните форми, но присъстват и безличните и/или третоличните. В Парламента модалността е разделена между 1 л., мн.ч. и 2 л., ед. ч.: *Можете!* (т.е. възможност от страна на слушателите), но *Искам!* (т.е. желателност от страна на говорещия) В Общия корпус, както се очаква, преобладават третоличните и безличните модалности: *Трябва! Могат! Иска! Искат*, но при желателността присъства и формата за 2 л., ед.ч. – *Искаш!*

4. Контекстни употреби

Употребите на модалните глаголи се наблюдават чрез *конкорданс*. В него думата се наблюдава в сортировка по ляв и десен контекст. Следва пример:

Таблица 2

Нека разгледаме употребите на някои от модалните глаголи в интервютата.

При глагола *искам* (1 л., ед.ч.) основните примери са изключително с *verba dicendi*. Преобладава ситуацията на казването, фокусирането върху нещо. В положителни контексти вариативността е по-голяма, докато в отрицателни преобладава един основен модел. В левия контекст се срещат предимно следните изрази: наречия (веднага/отново ИСКАМ); местоимения (аз/това ИСКАМ); съюзи и съюзни думи (но/ което/защото ИСКАМ). В десния контекст преобладават фокусиращи думи (ИСКАМ само/обаче); вариации на

синтактични структури с глагол за казване (ИСКАМ да (Ви) кажа (следното/че)). Вариациите включват следните глаголи:

В положителен контекст:

- Искам ДА ВИ КАЖА (19 срещания) и
- Искам ДА КАЖА (39 срещания)
- Искам ДА ПОДЧЕРТАЯ (14 срещания)
- Искам ДА ВИ ПОКАЖА (4 срещания),
- Искам ДА СПОДЕЛЯ (3 срещания)
- Искам ДА ОБЪРНА ВНИМАНИЕ (3 срещания)

В негиран контекст:

- НЕ искам ДА КОМЕНТИРАМ (14 срещания)

При глагола *искаме* (1л., мн.ч.) обаче разнообразието от съпътстващи глаголи е голямо, като изказването определено се отгласква от метаезика на казването. Типични контексти са следните: *искаме* + да има/да поставим/да се стигне.

При глагола *мога* (1л., ед. ч.), макар да преобладават глаголите за казване, се използват и глаголи за *съгласие*, *ангажиране*, *представяне*, т.е. когнитивните. Ето и типични модели:

- (Не) мога ДА КАЖА (36 срещания)
- Мога ДА ВИ КАЖА (9 срещания)
- Не мога ДА КОМЕНТИРАМ (6 срещания)
- Не мога ДА СИ ПРЕДСТАВЯ (5 срещания)
- (Не) мога ДА ТВЪРДЯ (4 срещания)
- (Не) мога ДА ЦИТИРАМ (4 срещания)
- Не мога ДА СЕ АНГАЖИРАМ (3 срещания)
- (Не) мога ДА СЕ СЪГЛАСЯ (3 срещания)

Подобно на словоформата *искаме*, употребите на *можем* (1 л., мн.ч.) се отгласкват от казването. Например:

- (Не) можем ДА НАПРАВИМ (5 срещания),
- (Не) можем ДА ОЧАКВАМЕ (3 срещания),
- (Не) можем ДА ТЪРСИМ отговорност/решение (3 срещания)

- (Не) можем ДА СЕ СПРАВИМ (3 срещания)

При глагола *трябва* преобладават конструкциите с екзистенциално значение, като се срещат и глаголи за казване. Например:

– Трябва ДА БЪДЕ (57 срещания) оценено/поощрявано/защитено

– Трябва ДА ИМА (39 срещания)

– Трябва ДА БЪДАТ (30 срещания) използвани/балансиращи

– Трябва да (ВИ) КАЖА (25 срещания)

– Трябва ДА НАПРАВЯ/НАПРАВИМ/НАПРАВЯТ (16 срещания)

– Трябва ДА СЕ НАПРАВИ (11 срещания)

– Трябва ДА Е ЯСНО (11 срещания)

Може да се обобщи, че в интервютата глаголет *искам*, който кодира ролята на говорещото лице в речевата ситуация, привлича предимно глаголи за речева дейност. В същото време, формата за 1 л., множествено число *искаме* се отгласква от тези глаголи. От друга страна, глаголет *мога* привлича както глаголи за речева дейност, така и когнитивни глаголи. Формата за 1 л., множествено число *можем* се отгласква от тези глаголи, като предпочита глаголите за действие. Глаголет *трябва* притегля екзистенциални глаголи или такива за речева дейност.

В употребите на парламентарната реч някои от разгледаните глаголи имат сходни предпочитания, а други променят своите съчетаемости. Например, *искам* се свързва с глаголи за речева дейност, но е повишена и употребата на формулите за учтивост и на когнитивните глаголи:

– Искам да кажа/уточня/подчертая/отбележа/информирам/(ви) обърна внимание/попитам

– Искам да припомня/уверя

– Искам да *БЛАГОДАРЕА*

– Искам ясен и категоричен отговор

– Искам да завърша със следното нещо

При *мога* преобладават глаголите за речева дейност, т.е. потискат се когнитивните глаголи в сравнение с интервютата. Например:

– Мога да (ви) кажа/уверя/информирам/попитам

– Мога ли да взема думата?

Глаголет *трябва* привлича повече глаголи за речева и когнитивна дейност, за разлика от предпочитанията си за екзистенциални конструкции в интервютата:

- Трябва да отбележа/кажа/уточня/подчертая
- Трябва да се знае/да е ясно
- Трябва да се има предвид

В заключение може да се каже, че се наблюдава взаимодействие между видовете модалност, кодирана в глаголите, типа регистър и категорията число. Така например, деонтичната модалност (трябва) се свързва предимно с екзистенциални изказвания в интервютата, но с глаголи за речева дейност в парламента; епистемичната (мога) и волунтативната модалност (искам) се свързват: в единствено число с глаголи за реч (и) когнитивни глаголи, а в множествено число – с глаголи за действия.

ЛИТЕРАТУРА

Герджиков 1982: Герджиков, Г. Тъй нареченото преизказване и въпросът за модалните категории, които глаголтът може да притежава. В: сп. Съпоставително езикознание, 1982, кн. 4, стр. 21–38.

Карапеткова 2008: Карапеткова, Д. Синтактични маневри в италианското и българското новинарско заглавие. Пречи ли интернет. В: сп. Литературата, кн. 4, стр. 166–173.

Кирова 2008: Кирова, М. Образът на българския политик на страниците на печата в условията на предизборна надпревара. София, УИ „Св. Кл. Охридски“.

Кръстева 2010: Кръстева, А. (съст.) Българският политик. София, НБУ.

Ликоманова 2008: Ликоманова, И. Новото (неразговорното) творчество в езика на медиите. В: сп. Литературата, кн. 4, стр. 159–165.

Михайлова и Миланов 2008: Михайлова, Н. и Миланов, Вл. Господари на езика. В: сп. Литературата, кн. 4, стр. 238–245.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София, УИ „Св. Кл. Охридски“.

Пенчев 1998: Пенчев, Й. Синтаксис. В: Бояджиев, Т., Куцаров, Ив. И Пенчев, Й. Съвременен български език, стр. 498–655. ИК „Петър Берон“.

Цакова 2010: Цакова, И. Лобирание и лобисти в България. В: Българският политик (шрихи към портрета); Съст. и ред. А. Кръстева, Изд. Нов български университет, 2010 г., с. 84–93.

SOME OBSERVATIONS ON CAN, WANT AND HAVE TO IN POLITICIANS' PUBLIC SPEECH

Petya Osenova, Nadya Terziyska
(Sofia, Bulgaria)

The paper focuses on the usages of three modal verbs in present tense: *can*, *want* and *have to* in two registers of the public politicians' speech: interviews and parliament speech. The behavior of these verbs is considered within two aspects: the frequency of present verb wordforms in both registers and their collocations in the right context.